

XVII. YÜZYILIN SON YILLARINA AİT BİR ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE RUSÇUK'TA SOSYAL HAYAT

Duygu TANIDI*

Özet

Osmanlı dönemi şer'iyeye mahkemelerinde görülen davaların tutulduğu defter anlamına gelen, “*kadı defteri, şer'i defter, defter, defatir-i şer'iyeye, şer'iyeye sicili*” şeklinde kullanımları bulunan Osmanlı dönemi mahkeme kayıtları, diğer birçok tarihi konuda olduğu gibi içerdiği dönemin sosyal hayatını aydınlatma adına da önemli ve gerekli kaynakların başında gelmektedir. Söz konusu defterlerden biri olan ve günümüzde Bulgaristan'da bulunan Rusçuk bölgesine ait, XVII. yüzyılın son çeyreğinin bir kısmını kapsayan R3 numaralı kadı defterinin verileri ışığında hazırlanan bu çalışmada, söz konusu bölge halkının sosyal hayatı incelenmektedir.

Bölgede işlenen cinayet, yaralama, ırza geçme gibi suçlar; aile hukukunun kapsamındaki boşanma, vasi tayini, tereke ile miras gibi kayıtların yanında satım akdi ve kölelere dair hüccetler ilgili kadı defterinde bulunmaktadır. Ayrıca bu kadı defteri, II. Viyana Kuşatmasının reayayı (Osmanlı zamanı vergi veren halk için kullanılan tabir) ve devlet görevlilerini nasıl etkilediği, merkezden (İstanbul) gelen emir ve ferman ile buyrulduklardan elde edilen bilgileri de içermektedir. Bu bağlamda bölgede yaşayan reayanın kendi aralarındaki, merkezi hükümet ve bu merkezi temsil görevi olan hükümet yetkililerinin ilişkilerinde de savaş psikolojisinin topluma sirayet ettiği anlaşılmaktadır. Böylece son zamanlarda yaygın olan yerel tarih araştırmalarına katkı sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahkeme, Şer'iyeye Sicili, Rusçuk, Sosyal Hayat, Savaş

Abstract

Register that means letters recorded lawsuits at the şer'i courts of the Ottoman period and used as “*kadı defteri, şer'i defter, defter, defatir-i şer'iyeye, şer'iyeye sicili*”(court registers) are in the lead for important and necessary sources to lighten the social life it consists as other varieties subjects of history. This study as prepared in the light of datas form R3 court register is from Russe located at Bulgaria presently searches the social life of public mentioned area.

* Arş Gör. Duygu Tanıdı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü, dtanidi@ogu.edu.tr, dahili no: 2720, Bu makale yazarının yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Hüccets are related about murder, molestation, lacerate; family law as divorce, appointment of guardianship, heritage, inheritance and sales contract, registers about slaves. Moreover this court register consists how Vienna Siege II influenced the public and state officers by the imperative order comes from center. In this context, it is observed that how war psychology affected to society at the relations between public among themselves, central government and state officers representing the central government. By this way, supporting the local historical researches which are widespread recently is targeted.

Key Words: Court, Court Register, Ruse, Social Life, War.

Giriş

Siciller, merkezi hükümet ve görevliler ile halka ait bilgileri de haiz Osmanlı Devleti tarihinin hemen hemen her konusu ile ilgili bilgiler verecek nitelikte tarihi kaynaklardır. Bunun yanında bu sicilleri kullanırken bazı hususlara dikkat etmek ve her tarihi vesika için geçerli olan eleştirel ilmi tavırdan vazgeçmemek gerekmektedir. İlk olarak sadece sicilde kayıtlı belgeler ışığında genellemeler yapmak hatalıdır. Çünkü herhangi bir hukuki anlaşmazlığın her zaman mahkemeye intikal etmeme ihtimali söz konusuydu. Mahkemeye başvurmak-günümüzde olduğu gibi belki de daha ziyade-masraflı ve zahmetli bir işti. Örneğin, incelenen sicilde nikâh akdine hiç rastlanmamıştır. Bunun anlamı evlenen kişilerin olmaması değildir. Nikâh akdi yoktur; çünkü nikâh kıymak görevi mahalle imamları veya müftüler tarafından da gerçekleştirilebiliyordu. Ayrıca mahalle halkı arasında veya bir köyde oluşan kavga ve husumetler için de köyün kanaat önderleri arabulucu görevi görüyordu. Bu kişiler bazen bir şeyh, sözüne itimat edilen bir yaşlı veya o mahallede nüfuz sahibi ayandan bir kimse olabiliyordu. Toplumun sorun çözme mekanizması ahlaki bir takım koruyucu önlemlerle işliyordu. Bu sebeple çalışmamızda sicildeki hükümlerden yorum yapılırken hükümler ve davalar kendi bağlamı içinde ve kendi koşullarını unutmadan değerlendirilmiş, genellemelerden kaçınılmıştır. Sonuçta bu çalışmanın malzemesi ne coğrafi anlamda geniş Osmanlı İmparatorluğu'nun hepsi için ne de zamansal olarak aynı kalmış bir uygulamanın tezahürüdür. Bu çalışma bir yerel tarih araştırması örneğidir ve XVII. yüzyılın sonundaki Osmanlı Rusçuk'u sosyal hayatına tutulmuş bir mercettir.

Sicil kayıtlarının bir örneği olan Rusçuk bölgesi R3 numaralı kadı defteri H. 1093-1100/M. 1682-1688 tarihleri arasında olup, IV. Mehmed'in (Avcı) son beş yılı ile II. Süleyman'ın hükümdarlığının ilk iki yılını kapsamaktadır. Sicil, 54 varak- toplamda 108 sayfa- ve 213 hüküm içermektedir. Sicilde 54. hükme kadar satım akdi, boşanma, borçlu ve alacaklı davaları ile köle azadı gibi hüccetler yanında ilamlar bulunmakta iken bundan sonra seferberlik, mühimmat temini, II. Viyana Kuşatması ile alakalı diğer hükümler ile merkezden gelen Padişah emirleri, sadrazam ve kazasker buyrukları yer almaktadır. Fakat daha sonra tekrar hüccetlere dönülmekte; sonlara doğru, kadı tarafından yazdırılan ve merkezden gelen hükümlerin karışık olarak kaydedildiği gözlenmektedir. Ayrıca hükümlerinin yazılmasında kronolojik sıra takip edilmemiştir. Sicil, 1097 hicri yılına ait hüküm ile başlamakla beraber sonlara doğru 1094 ve 1093 hicri yıllarına ait hükümleri de içermektedir. Ayrıca, nadir olarak da –özellikle merkezden gelen belgelerde- sahife kenarlarına derkenar yazılmış, ilave veya açıklayıcı bilgiler de verilmiştir.

Rusçuk (*Bulgarca Ruse/Russe*), Bulgaristan'da tarihi bir şehirdir ve uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmıştır. Bulgaristan'ın dördüncü büyük kenti olup önemli bir endüstri ve kültür merkezidir. Rusçuk şehri, Rusenski Lom Nehri'nin çok yakınında, Tuna'nın sağ yakasındadır. Kısmen yüksekçe düz bir sahada kurulmuş olan Rusçuk'un karşısında Romanya'nın Yergöğü (Giurgiu/Gürgevo) şehrinin uzandığı Eflak ovaları bulunmaktadır (Babinger, 1993: 784; Kiel, 1988: 247). Osmanlı Devleti bölgede kontrolü iyice sağladıktan sonra-politikası gereği- imar faaliyetlerine de başlamıştır. Öyle ki; XVII. yüzyılın ortalarında Rusçuk'ta şehrin artık bir mimari unsur haline gelmiş yaklaşık on cami faaliyet göstermektedir. Daha sonraki yıllarda da Müslümanlar için ibadet yerleri inşa edilmiş ve kadı sicillerine göre yüzyılın sonunda bunların sayısı 15'e ulaşmıştır (Bakırjeva, Yordanov, 1999: 122).

XVII. yüzyılın başlarından itibaren Rusçuk, Roma döneminde olduğu gibi Tuna filosunun merkezi haline gelmiştir. XVII.-XVIII. yüzyıllarda gelişen ticareti, gümrüğü, tersanesi ve askeri açıdan bulunduğu stratejik konumuyla ön plana çıkmaya başlayan Rusçuk, XVII. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan taraflarına yapmış oldukları seferlerde gıda, asker ve mühimmat sevkiyatında önemli bir üs olarak kullanılmıştır.

1650 sıralarında Rusçuk'a uğrayan Evliya Çelebi'ye göre ise şehirde 2.200 ahşap Türk evi, 3 han, Tuna kenarında bir hamam ve 300 dükkân vardı. Nehir kıyısında sıralanmış köşkler ve kuzeye doğru yükselen bir sırt üzerinde yer alan evler, bağ ve bahçelerle çevrili idi. Şehirde Hıristiyanlara ait üç mahalle var idi. Yahudi nüfusu sadece ticaret amacı ile gelip-geçenlerden ibaretti. Yerli ahali gayet misafirperver, eli-açık ve neşeli insanlar olup, özellikle ticaret ile uğraşır, Türkçe ve Eflak-Boğdan dilinden başka Bulgarca da konuşurlardı. Çelebi, haftada bir şehir ortasında büyük meydana kurulan pazarda gördüğü kalabalıktan, biriken halkın adeta bir "insan deryası" oluşturduğundan, burada satılan malların bolluk ve ucuzluğundan, özellikle kavun ve karpuzun çok güzel olduğundan, Lom suyundan çıkan 40-50 çeşit balığın besili ve lezzetli olduğundan bahsetmektedir (Çelebi, 2006). Ayrıca Rusçuk XVII. yüzyılda önemli bir üzüm bağı merkezidir (Doikov, 1959: 16).

XVII. yy.da Rusçuk şehri nüfus yapısı ve görünümü açısından bir Müslüman şehridir. Buraya gelen ve yerleşen Müslümanların sayısı giderek artmaktadır. Söz konusu kişiler yakın ya da daha uzak bölgelerden hatta Anadolu'dan ve Arap ülkelerinden göç etmektedirler (Ivanova, ? : 5). Bu çalışmada da kadı defterinin sunduğu bilgiler ışığında bu insanların sosyal hayatından kesitler sunulmaya çalışılacaktır.

Rusçuk'ta Aile Hayatı:

Sicilden Rusçuk ailesi ile ilgili edinilen bilgiler miras, nafaka, boşanma, ebeveynlerden birinin ölümü sonucu çocuk veya çocuklara vasi tayin edilmesi üzerinedir. Şer'iyye sicillerindeki hükümlere göre; Rusçuk ailesi tek çocuk ile sınırlı kalmamış en az üç ve daha fazla çocuk sahibi olmuşlardır. Çocuk ölümlerine ise rastlanmamıştır. Ayrıca çokeşlilik de söz konusu değildir. Çokeşlilik Türk kültüründe kadimden beri yoktur. Bu Osmanlı Türklerinde de devam etmiştir. Ayrıca evde birden fazla hanımın olması daha fazla çocuk demektir ki; bu da ekonomik anlamda külfetli bir iştir. Bu bağlamda çok eşliliğin olmaması kültürel ve ekonomik açıdan iki boyutlu incelenebilir.¹Mahkemeye gelen davalar, evin erkeğinin ölümü ile sonuçlanan miras taksimi hakkındadır ve miras paylaşımında çıkan anlaşmazlıklarda İslam hukuku kuralları uygulanmıştır. Eşinin ölümü sonucu tekrar evlenen kadına ise hiç rastlanmamıştır.

¹ Aynı durum köle sahibi olmak konusunda da geçerlidir. İncelenen sicilde köle sahibi olup mahkemeye köleleri için gelen kişilerin sayısı son derece sınırlıdır. Hepsi de kölelerini azat etmek istemişlerdir.

Ruşuk Ailesinde Miras

Miras hukuku, Osmanlı Devleti ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti hukuk dönemlerinde aynı içeriğe sahip olan bir hukuk sistemidir. Ölen gerçek şahsın terekesinin kimlere, nasıl ve ne şekilde intikal edeceğini tayin ve tespit etmek, ölüme bağlı tasarruflar miras hukukunun konusunu oluşturur (Akgündüz, Cin, 1995: 121). Miras hukukunun İslâm hukukundaki adına “*miras*”, miras bırakana “*muris*”, miras almaya hak kazanana da “*varis*” denmektedir (Mumcu, Üçok, 1995: 98). Varisi olmayan murislerin malları devlet hazinesine aktarılmakta; bu iş için bir görevli tayin edilmektedir. Örneğin sicilde bulunan 36 numaralı H. 17 Rebiülevvel 1097/ M. 11 Şubat 1686 tarihli hükümdede Ahmet Efendi Hanı’nda misafir iken ölen birinci yoldaş Hüseyin Beşe’nin bilinen varisi ölmüştür. Terekesine Rusçuk şehri serdari Hasan Beşe el koymuş ve malları beytü’l-mala yani devlet hazinesine kalmıştır (RŞS, 9a, 36).

İncelenen kayıtlarda değinilmesi gereken hüküm çeşitlerinden biri de miras hukuku içerisinde yer alan terekelerdir. Ölen bir kişinin yakınlarına veya varisi yoksa devlete kalan mal varlığı demek olan tereke kayıtları defterde 11 tanedir. Bazı kayıtlarda mahalle adları yazmamakla birlikte çoğunlukla ölünün hangi mahalleden olduğu belirtilmektedir. Bir zimmî Yusuf Ağa Çifliği, 2 kişi Arık Ramazan Mahallesi, 2 kişi Kara Mustafa Mahallesi, 1 kadın Mahmud Voyvoda Mahallesi’nde kayda geçmiştir. Bir tane de Vidin taraflarına giderken yolda batan geminin Bulgar ve sair ahalinin² beytü’l-mal kassamı bulunmaktadır. Çeşitli nedenlerle mal varlığı devlet hazinesine intikal eden bu kişiler, Biraton adlı gayri-müslim ile Bulgar ve diğer aholidir. Kayıtlardaki malların değeri “kıymet” şeklinde bir ibare ile yazılmıştır. Terekelerde dikkati çeken diğer bir husus da, Bulgar vs. ahalinin beytü’l-mal kassamının dışında kitap kaydına rastlanmamasıdır. Bunlar, “*Kitab-ı Muhammediyye*” ve Büyük İslâm İlmihali demek olan “*İmadü’l-İslam*”dır. Osmanlının XVII. yüzyılı için kâğıdın çok kıymetli ve pahalı olduğu bir gerçektir. Ayrıca modern devletlerde olduğu gibi yaygın eğitim kurumlarının da olmadığı yani okumanın seçkin bir zümre tarafından gerçekleştirildiği bir toplumdaki söz edilmektedir. Bu kadar az kitap olması da bu gerekçelerle açıklanabilir.

Ruşuk ailesinde günlük kullanım için sahan, sofras, bakraç, lengeri (büyük yayvan bakır yemek kabı), kahve ibriği, kazgan (kazan), baklava tepsisi, kepçe, hoşab taşı (hoşaf

² Sicilde ibare bu şekildedir.

tası) gibi kap kacak; kürk, zıbın (kaftan altına giyilen pamuk hırka), kapama (çift kat ince kumaştan, arası pamuk dolu dikişli bir cins üst elbisesi), sarık, kavuk, çakşır, kuşak, yağmurluk, şalvar, ihram, yemeni gibi giyim eşyaları, muhayyer (hareli kumaş), bogasi (pamuklu astarlık bez) gibi kumaş çeşitleri, ibrik, hamam tası gibi banyo gereçleri, korunmak için erkeklerin terekelerinde gümüş veya daha fakir olanlarda tahta kılıç, tüfek, tabanca gibi eşyalar kullanılmaktadır.

Terekelerden 2 tanesi gayri-müslime, 3 tanesi kadınlara, 2 tanesi- ki bunlar çok mal içeren terekelerdir- hacılara aittir. Rusçuk'la Kutsal yerlerin uzaklığı dikkate alınırsa hac vazifesini yerine getiren insanların zengin olduğu sonucu çıkartılabilir. Ayrıca Hacı Yusuf ile Hacı Abdullah Çelebi'nin hac yolunda ölmüşlerdir. Hacca giderken mi, hacdan gelirken mi öldükleri ise kayda geçirilmemiştir. Fakat isimlerinin başındaki "Hacı" ibaresinden hacdan gelirken öldükleri çıkarımı yapılabilir.

39 numaralı hükümdeki Hacı Abdullah'ın terekesinde, 13.000³ kıymetinde bir ev, 3.400 kuruş (*guruş*) değerinde 2 tane bağ vardır. Bu da O'nun hali vaktinin yerinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, her kayıta gördüğümüzden biraz daha fiyatı yüksek olan, günlük kullanım için bulundurulmuş, çok miktarda kap kacağı, yüksek ihtimalle korunmak için bir de tabancası vardır (RŞS3, 9b, 39). 45 numaralı hükümde bulunan Hacı Abdullah Çelebi ise, Hacı Yusuf'tan daha da zengindir. Bir evi vardır ve 42.500 kıymetindedir. Bunun yanı sıra, 2.500 değerinde bir bağ, gümüş kılıcı, yeşil kürkü de bulunmaktadır. Hacı Abdullah Çelebi okuma-yazma bilen birisidir. Çünkü terekesinde kumkuma (mürekkep hokkası) vardır (RŞS, 10b, 45).

Dikkat çeken diğer bir husus da iki tane gayrimüslimin yakınlarının tereke taksimi için şeriat mahkemesini seçmiş olmalarıdır. Bunlardan biri Mihazade adlı zımminin terekesi bir diğeri de Biraton adlı gayrimüslimin beytü'l-mal kassamıdır. Buradan anlaşılmaktadır ki; Rusçuk şehri kadısının İslam adına yürüttüğü kaza yetkisi adaletlidir ve kendi cemaat mahkemeleri yerine gayrimüslimler için bu bağlamda dikkat çekicidir.

İslâm hukukçuları vasiyeti, ölümden sonra meydana gelmek üzere bir alacak veya menfaatin karşılıksız olarak başkasına mülk şeklinde verilmesi şeklinde tarif edilmektedir (Akgündüz, Cin, 1995: 111). İncelenen kayıtlarda, 27, 37 ve 173 numaralı olmak üzere 3

³ Sicilde bu ve bundan sonraki hükümlerde malların değeri genelde verilmemiş 'kıymeti' şeklinde bir ibare yer almıştır. Bu sebeple malların değeri sicilde kullanıldığı şekilde yazılmıştır.

tane vasi tayini ile ilgili hüküm bulunmaktadır. Burada önemli olan, yetimlerin hakkını korumayı devletin görev olarak üstüne almasıdır. Çünkü üç hükümde de, babaları ölen çocukların, yetim kaldıklarından dolayı düştükleri mağduriyet yüzünden babalarından intikal eden malları korumak ve kendilerine bakmak için bir vasi tayin edildiği görülmektedir. Fakat vasi tayin edilen kişilerin, sadece isimlendirmesine yer verilmiş olduğundan onların bir akrabası ya da hısımlı olup olmadığı anlaşılamamıştır. Ancak öngörülebilir ki; vasiler akraba veya en azından tanıdık bir kişi olmak durumundadırlar. Ayrıca anlaşılmaktadır ki; vasi tayini hükmü üç tane ile sınırlı kaldığı için yetim kalan çocuk sayısı da nispeten azdır.

Rusçuk Ailesinde Evlenme ve Boşanma

İslâm hukukunda evlenme akdini ifade etmek için “nikâh” tabiri kullanılırdı. Nikâh, karı-koca arasında beraber yaşamaya ve yararlanmaya imkân veren ve taraflara karşılıklı hak ve görevler yükleyen rızai bir akittir (Akgündüz, Cin, 1995: 161). İslam hukukunda evlenme için kadının da erkeğin de rızası ve kadına mehir verilmesi gerekir. Mehir, evlenme ile erkeğin kadın üzerinde elde ettiği haklara karşılık olarak erkeğin kadına verdiği ya da vermeyi taahhüt ettiği mal veya paradır (Mumcu, Üçok, 1995: 86). Mehir doğrudan doğruya kadının malıdır; onu dilediği gibi tasarruf eder. Bu da İslâm tarafından kadına verilmiş, o zamanın koşulları için önemli bir haktır. Erkek, mehrin bir kısmını, çok kez yarısını veya üçte birini evlenme akdi sırasında veya düğünden önce verir; geri kalanını da daha sonra, belki boşanırken ya da ölümü ile verir. Buna göre birincisine “mehr-i muaccel”; ikincisine de “mehr-i müeccel” adı verilmektedir (Mumcu, Üçok, 1995: 87).

Defterde, nikâh akdine hiç rastlanmamaktadır. Bunda mahalle imamlarına nikâh kıyma görevinin verilmesi etkili olmuştur. Bununla beraber, 1 tane talak-ı selase ve 4 tane de muhala‘a olmak üzere 5 adet boşanma hükmü bulunmaktadır. Yine de altı yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu defterde, özellikle günümüzü düşünürsek, boşanma sayısının çok az olduğu sonucuna varılabilir. Zaten bunların da 4 tanesi karşılıklı rıza sonucu gerçekleşmiştir. İncelenen dönemde ve genelde Osmanlı toplumunda boşanmanın azlığı dikkat çekmektedir. Bunda, İslâm’da boşanmanın tasvip edilmemesi ancak zorunlu hallerde de bundan kaçınılmasının tavsiye edildiği gibi bir sebebin etkili olduğu söylenebilir. Bununla beraber, evlenme gibi boşanma da bir gerçektir ve İslâm hukukunda

boşanma çeşitlidir. İncelenen kayıtlarda geçtiği için bizi ilgilendiren *talak-ı selase ve muhala*'a adlı boşanma çeşitleridir. Muhala'a, Türk hukuk tarihinde en çok görülen ve karşılıklı rızaya dayalı boşanma türüdür. İslâm hukuku, geçimsizlik vb. sebeplerle eşi ile anlaşamayan kadına, kocasının boşama yoluna gitmemesi halinde, müeccel mehrinden, nafakasından ve süknasından vazgeçerek, kendisi için çekilmez hale gelen evliliği sona erdirme imkânı vermiştir (Akgündüz, Cin, 1995: 96). Bu tür boşanma Rusçuk'ta daha evvel ifade edildiği üzere dört ailede görülmektedir. Burada dikkat çeken önemli bir husus, mehir, nafaka ve süknanın fiyatlarının 6.000, 3.800, 2.000 akçe gibi yüksek değerlerde olmasıdır.

Diğer bir boşanma çeşidi olan *talak-ı selase* ise sadece bir hükümde geçmektedir. Bu tabirin günümüz ifadesiyle "*üçlü boşanma*" olduğu söylenebilir. Erkek kadını üç kez boşadığında, üçüncü boşanmayı ifade eden sözün söylenmesinden başlayarak evlilik kesin olarak sona erer ve üçlü boşanma kurallarına uygun olur (Mumcu, Üçok, 1995: 91).

31 numaralı hüküm, Hacı Musa Mahallesi'nden Safiye adlı kadının kocası Ahmet Ağa ile boşanmasına dair bir hüccettir. Ahmed Ağa, "*şürb-i hamr*" eden yani içki içen bir adamdır. Mahkemeden bir yıl önce, eğer bir daha içki içerse; karısı Safiye Hatun'un kendisinden talak-ı selase ile boş olacağına dair yemin etmiştir. Safiye Hatun ise, bu yeminden sonra, kocası Ahmet Ağa'nın içki içtiğine şahit olmuştur. Ahmet Ağa ise bu durumu inkâr etmiştir. Safiye Hatun da kocasının içki içmeye devam ettiğine şahitlik edecek kişileri mahkeme huzuruna çağırmıştır. Şahitler Ahmet Ağa'nın içki içtiğini, bu duruma şahit olduklarını söylemişler ve kadı da onları boşamıştır. İçkiye olan bağımlılık bir ailenin yıkılmasına sebep olmuştur (RŞS, 8a, 31).

Rusçuk'ta Gündelik Hayat

Rusçuk Toplumunda Alım-Satım İlişkileri

Mahalle halkının en çok satış (25 hüküm) ve borçluluk durumlarında mahkemeye başvurduğu gözlenmiştir. Satış davalarında özellikle satılan metanın fiziksel özellikleri ve bulunduğu yer hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır.

Satış işlemi içeren bu kayıtlarda, hem alıcının hem satıcının adı ve baba adı ile eğer söz konusu kayıt bir dava ile ilgili ise, davacının ve davalının adları geçmektedir. Satılan nesnelere, çoğunlukla bağ, ev (bazı belgelerde evin mahzeni, fırını, tuvaleti, kileri),

çiftlik, çayır, bahçe, tarla, mekari arabası (yük taşıyan hayvan arabası), çeşitli kıyafetler ve hayvan olmak üzere çok çeşitlidir. Bu neviden belgelerden 3 tanesinde gayrimüslimler kendi aralarında, 1 tanesinde Müslüman-gayri-müslim arasında, diğerleri ise Müslümanlar arasında geçmektedir. 4 tane hüküm varislerin kendilerine intikal eden malları satması ile ilgilidir.

İlginç olan satışlardan bir diğeri ise H. 12 Muharrem 1094/ M. 11 Ocak 1683 tarihli olup Cami-i Cedid Mahallesi'nden Mustafa'nın zevcesi Neslihan'a 3000 akçeye evini satmasıdır (RŞS, 41b 153). Buradan kadının mallarının güvence altına alınması için kocasının ona sunduğu bir taahhüt olabileceği yorumu yapılabilir. Bunun dışında akraba veya tanıdıklar arasında başka bir satış işlemi ile karşılaşılmamıştır. Diğer yandan altı yıllık bir süreç için dini cemaat ayrımı olmadan gerçekleşen satış işlemleri toplumsal ilişkilerin canlı olduğunu göstermektedir.

Hükümlerde görülmektedir ki; Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimler kendi rızalarıyla mahkemeye başvurabiliyorlardı. Çünkü bu devlette yaşayan gayrimüslimler işlerini halletmek için kadıya gitmek zorunda değillerdi. Ama eğer giderlerse; satış, miras vb. konularda şeriat hükümleri kendilerine uygulanıyordu (Faroqhi, 2009: 188). Bir imparatorluk örneği olan Osmanlı Devleti'nde farklı dini cemaatler bir arada yaşamaya alışmış bir bütünlük içerisindeydi. Bu durum incelenen belgelerin verdiği bilgiler doğrultusunda Rusçuk toplumu için de geçerli olduğu sonucunu göstermektedir.

XVII. yüzyılın sonlarında Rusçuk'ta eve "menzil" ya da "hane" denilmiştir. Evin avlusu için de "havlu" kelimesi kullanılmıştır. Bazı betimlemeler verilmekle beraber, incelenen kayıtlarda evin zihnimize bir görüntü oluşturacak kadar ayrıntılı tarifi yapılmamıştır. Sadece bulunduğu yer, komşusunda yer alan gayrimenkuller ve kime ait olduklarını içeren veriler vardır. "Mülk" terimi ise daha kapsamlı ve geniş bir anlam içermektedir. Bazı kayıtlarda dükkân veya han satışından da söz edilmektedir. Fakat dükkânın nasıl kullanıldığına ilişkin bilgi verilmemekte, sadece dükkânın veya hanın şehrin hangi mahallesinde bulunduğu ve etrafındaki komşuları belirtilmektedir.

İlgi çeken noktalardan biri de, bir satış veya mülk aktarımını kadı önünde belgelemek gibi yasal bir zorunluluk olmamasına rağmen, bu işlemleri yapan kişilerin mahkemeye başvurmalarıdır. Bu durum, kişilerin devletin güvencesi altında olmak istemeleri ile açıklanabilir.

Ruşçuk Toplumunda Borç ve Borçlanma

İslam hukukunda borç “deyn”, alacaklı “dain”, borçlu da “medin” veya “medyun” olarak adlandırılmakta ve deyn de şöyle tarif edilmektedir: Bir akid veya haksız fiil sebebiyle borçlu zimmetinde sabit olan şeydir.” (Akgündüz, Cin, 1995: 163).

İslâm hukukunu hukuk sistemi olarak benimseyen Osmanlı Devleti’ne ait belgeler olan sicil örneklerinde görülmektedir ki; borç konusu toplumsal ilişkilerin önemli ve yaygın bir türüdür. Bir örnek olarak 29 numaralı hüküm verilebilir. Burada, Tuna Mahallesi’nden Petro Görginci adlı zimmî, yine kendisi gibi zimmî olan Nikola Çoban’a 4,5 dönüm bağını 45 kuruşa (guruşa) satmıştır. Petro Görginci, bağın konumunu mahkemeye anlatmış ve kendisinin bağını Nikola Çoban’a satma girişimi sonucu, Nikola Çoban’ın da 45 kuruş verdiğini, adı geçen şahsın bağı istediği gibi kullanabileceğini ve bağın artık onun malı olduğunu belirtmektedir. Sicilde, “...icâb ve kâbule hâvi bey-i bâtı sâhîhâ-yı şer’iyle kırk beş guruş semeni bey’ ve teslim idüb....” şeklinde geçen ibarede, satıcının sözlü beyanını verdiği tespit edilmektedir (RŞS, 7b, 29).

Ruşçuk mahalle halkı kefillik konusunda da aktiftir. Kefaletle ilgili beş hüküm bulunmaktadır. Kefalet, bir şahsın, bir alacağın bir aynını takip edilmesi hususunda, kefilin zimmetini asilin zimmetine zammetmek yani asilin borcunu eda etmeyi kefilin de taahhüt etmesi şeklinde tarif edilmiştir (Akgündüz, Cin, 1995: 238). Hükümlerden 3 tanesi zimmîlerle ilgili olup kefil olan kişiler toplu olarak mahkemeye gelmişlerdir. Bu zimmîler, Ermeni, Rahova-yı Zir ve Basaraba adlı yerleşim birimlerindedir. H. 26 Safer 1097/ M. 22 Ocak 1686 tarihli 12 numaralı hükümde, Ermeni Mahallesi’nde oturanlar, Meryem Hatun’dan aldıkları 350 kuruş (guruş) borcu 100 gün vade ile ödeyeceklerine dair birbirlerine kefil oluyorlar (RŞS, 3b 12). Kefillik toplumsal sorumluluk ve güvenceyi canlı tutan bir durum olarak Osmanlı toplumu için sık karşılaşılan bir olgudur. Kefalet, bir nevi toplumsal kontrol işlevi de görmüştür.

Ruşçuk Toplumunda Kölelik ve Köleler

Ruşçuk şehrinde köle sahibi insanlar da vardı. Fakat ekonomik sebeplerle sayıları azdı. Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi, Osmanlılarda da, incelenen sicillerden de anlaşıldığı kadarıyla, köleler hoş tutulmuştur ve onlar tam bir din hürriyeti içinde yaşamışlardır. Bu durum, Batılı yazarların eserlerinde de anlatılmaktadır. Efendiler, kölelerine İslâmiyet’i kabul etme teklifinde de bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti’ndeki

köle ve cariyelerin mühim bir kısmı da, efendilerinin dinine girmiştir. Bunda daha rahat yaşama arzusu ile birlikte kısa bir zaman sonra kölelikten kurtulma ümidinin etken olduğu söylenebilir (Engin, 1998: 147-148). İncelenen sicildeki köle ve cariyelerin çoğunun da Müslüman olduğu kayıtlıdır.

İslâm hukuku köle azadını teşvik etmiş, bu eylemi bir ibadet olarak görmüştür. Kur'an köle azadını iyi bir sadaka olarak kabul etmektedir. Bu durum o kadar ciddiye alınmıştır ki; şaka olarak bile olsa, köle azad eden efendi, kölesinin hür olduğunu kabul etmek zorundadır (Fendoğlu, 1996: 199). Yani köle azadından dönmek mümkün değildir. Osmanlı padişahları, kölelik konusunda da İslâm hukukunun dışına çıkmamışlardır. Siciller de bunu tasdik etmektedir. Osmanlı Devleti'nde köleler yaşayış ve statü açısından; devlete ait köleler ve şahıslara ait köleler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sicillerde yer alan köleler de ikinci gruba girmektedir. Bu köle ve cariyeler, efendilerinin özel işlerini yapıp günlük hayattaki sıkıntıları yüklenmektedirler.

Kölelik ile ilgili hükümlerin tamamı on dört tanedir ve hepsi azatlık hükmü olup tarihleri de hicri 1094-1097 gibi bir çeşitlilik göstermektedir. İlgili kayıtlarda, köle ve cariyelerin fiziksel özellikleri ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir.⁴ Bu kişilerden 6 tanesi Rus asıllıdır, yani Rusya'dan gelen köle sayısı Rusçuk için mühim orandadır. Diğerleri ise; 2 Rum, 1 Acem, 1 Macar, 1 Eflak, 1 Gürcü asıllı olup kalanların etnik kökeni belli değildir. Bu durum göstermektedir ki; Rusçuk'ta yaşayan köleler etnik anlamda farklılık ve zenginlik içerir.

Müslüman olan erkek ve kadın kölelere, kendi isteklerine göre hemen İslâmiyet'e uygun bir isim verilmektedir. Savaş esiri olup da acemioğlan sınıfına ayrılanlar kayıtlara geçirilirken, künye defterlerine baba adı yazılmamaktadır. Baba adı hanesine "Allah" isimlerinin birinin başına "abd" kelimesi ilave edilmektedir. (Abdülkadir gibi) Arşiv belgelerinde baba adları "Abdullah" diye geçen kişiler büyük ihtimalle köle ve devşirme asıllı insanlardır (Engin, 1998: 149). Bu durumu incelenen kayıtlar da doğrulamaktadır. Zülale adlı cariyenin (RŞS, 2a, 5), 181. hükümdeki Nasrutan adlı cariyenin (RŞS, 46b 181), köle Şahin'in babalarının adları Abdullah'tır (RŞS, 47b, 188).

41. ve 42. hükümlerde geçen kayıtlar ise incelenmeye değerdir. Hacı Osman adlı Rusçuk'taki Kara Mustafa Mahallesi'nde oturan kişi, Hihok adlı Rus asıllı cariyesini ve

⁴ 9. Hüküm: " ...Gorgi ela gözlü, orta boylu, açık kaşlı ve sarı saçlı ve sağ elin orta barmağı mecrûh..."

etnik kökeni yazmayan Emine adlı cariyesini azad etmektedir. Buraya kadar her şey diğer hükümlerle paralel gitmektedir. Fakat daha sonra bu iki cariye için 50 kuruş hibe edildiği görülmektedir (RŞS, 10a 41,42). Bu da son derece hassas bir davranıştır. Çünkü Hacı Osman, bu kadınların hür olduktan sonra günlük hayatlarını devam etmeleri konusunda onlara yardımda bulunmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nde yaşayan kölelerin durumu hakkında bize olumlu yönde bilgi vermektedir Kayıtlarda, efendisinin kölesi hakkında söylediği şöyle bir ibare dikkat çekmektedir: “...*üzerinde sâir ve zâhir olan hakk-ı velâdan gayrı hakkım kalmadı...*” Kayıtların hepsinde bu ibare geçmektedir. Velayet, doğum sonrasında babanın çocuğu üzerinde yetkisi olmaktadır. Bu kavram (vela), aynı zamanda, azad eden efendinin, azad sonrasında, eski kölesi üzerinde velayete benzer bir yetkisinin olmasıdır. Azadı vela takip eder; çünkü azad da bir doğum sayılmaktadır (Fendoğlu, 1996: 112).

İncelenen kayıtlarda 9 ve 23 numaralı hükümler tedbir sözleşmesi ile kaydedilmiştir. Tedbir, kişinin kendi arkasından, ölümünden sonra köle azad etmesi anlamına gelir. “Ölümünden sonra hür olsun” denilen köle müdebber köledir. Bu durum, ölüme bağlı azadlıktır. Tedbir akdine göre, efendi ölünce, köle kendiliğinden azad olur (Fendoğlu, 1996: 220). Tedbir akdi, Kur'an'da geçmez; sünnetle konulmuş bir yol olup üzerinde icma vardır (Fendoğlu, 1996: 221).

Ayrıca toplumsal yaşamı ilgilendiren pınarın kayıt altına alınması, memuriyet tayin ve azilleri, reayadan vergi toplanması –ki Osmanlı belgelerinde devlet ile reaya arasındaki ilişki biçiminin en çok rastlanan çeşididir- tekaüdlük (emeklilik) emirleri gibi hükümler de bulunmaktadır. Bu durum savaş zamanı bile olsa gündelik hayatın kendi gerekleri ve temposu içinde devam ettiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Ruşçuk Toplumunda Suç ve Suçlular

Söz konusu dönemde suç oranının nispeten düşük olduğu görülmektedir. İşlenen suçlar, tecavüz girişimi (bir hüküm), öldürme ve yaralama (beş hüküm), hırsızlık (iki hüküm) ve bir eşkıya saldırısıdır. XVIII. yüzyıl Rusçuk kadı defterlerinde bolca görülen eşkıya saldırısının bu dönemde olmamasından anlaşılmaktadır ki; Rusçuk'ta bu dönemde herhangi bir kaos durumu yoktur ve devlet otoritesi nispeten sarsılmamıştır. Öldürülen kişiler ise toplumda farklı sosyal kesimlere aittir (yeniçeri, reaya gibi). 10 numaralı hükümde, Kadriye adlı bir kıpti, Kireç Kapsu denilen mevkide, başından ve ensesinden

darb olarak ölmüştür. Keşif için gönderilen Mevlana Mehmet Efendi adlı görevli de bu durumu rapor edip mahkemeye bildirmiştir (RŞS, 3a, 10). Ne yazık ki, Kadriye'nin öldürülme sebebini ve katilin kim olduğunu bilemiyoruz. 50 numaralı hükümde de benzer bir durum görülmektedir. Salih Beşe'nin oğlu Nurullah, Ahmed Ağa çiftliğinde, penpal denilen aletle üst tarafından, sopa denilen aletle de sağ kaşının üst tarafından darb edilmiş ve görevli bu durumu yetkililere bildirmiştir (RŞS, 12a, 50). 175 numaralı hüküm ise, Babo Köyü sakinlerinin İbrahim'in ölü bulunması durumunu mahkemeye bildirmesi, görevli Mevlana Mehmed Efendi'nin de bunu doğrulamasıyla ilgilidir (RŞS, 46a, 175). Fakat kayıtlarda, katillerin yakalanması ve cezalandırılmasına dair bir ibare bulunmamaktadır. 67 numaralı hüküm de Rusçuk'ta öldürülen iki sipahi ve bir yeniçerinin katillerinin bulunması hakkındaki buyruktur. Rusçuk kadısına gönderilen H. gurre-i Cumadelula 1097/ M. Nisan 1686 tarihli buyruktada, Rusçuk kasabasından Arslan Ağa çiftliği ile Tuna yalısındaki çiftlikler arasında iki sipahi ve bir yeniçeri yaralanıp bu yaradan dolayı hepsi ölmüştür. Katillerin bulunması ve şeriatın uygulanıp cezalarının verilmesi için mübaşir tayin edilmiştir (RŞS, 18a, 67).

Tecavüz olayı sadece bir hükümde bulunmaktadır. Fakat bu durum bölgede sadece bu vaka ile sınırlı kalan bir cinsel saldırı girişimini göstermez. Cinsel suça uğrayan mağdur içine kapanma eğilimi göstermektedir. Ayrıca aile şerefının korunması, cinsel tecavüz suçu için İslam şeriatında dört erkek şahitliğinin gerekmesi de bu durumun oluşmasında etkindir. Bu hüküm ırza geçme (fi'l-i şeni) teşebbüsü üzerinedir. Murad Bey, Musli, Ahmed ve köyün ahalisinden birkaç kişi, İbrahim Hoca'nın eşi Fatma Hanım'ın evine gelip Fatma Hanım'ı korkutmuşlardır. Kadı da davalılardan, bunun doğru olup olmadığına dair yemin etmelerini istemiş, davalılar da bu suçu yapmadıklarına dair yemin etmişler, yeminleri kabul edilip ceza verilmemiştir (RŞS, 12a, 49). Burada dikkat edilmesi gereken nokta yeminin çok önemli olmasıdır. Davalıya yemin teklifi yapıldığından eğer, yeminden kaçmamış yemin etmişse ona inanılmaktadır. Bunun başka bir kontrol mekanizması bulunmamasıyla da ilgisi olduğu düşünülebilir. Ayrıca İslam hukukunun yemin eden bir Müslümana güven duyması da bu durumda etkilidir.

H. 2 Safer 1094/ M. 31 Ocak 1683 tarihli 156 numaralı hüküm eşkıya ile alakalı tek hükümdür. Burada suçlu Kara Hasan adlı haydut eşkıyası ve arkadaşlarının Rusçuk'tan Faik Mahallesi'nde oturan Turgut oğlu Ali Çelebi'ye amansız saldırısıdır. Turgut oğlu Ali Çelebi Kara Hasan'a dava açmıştır. İddiasına göre Bey Alanı köyüne

giderken Yılanlık adlı mevkide Kara Hasan ve dört arkadaşı Ali Çelebi'nin atını, bir tabancasını, bir heybesini, bir gümüş kılıcını ve kıyafetlerini (esvabını) soymuş ve onu çıplak bırakmıştır. Ali Çelebi, bu haydut eşkiyasının sorgulanmasını ve şer'an hak ettikleri cezayı almalarını istemektedir. Kara Hasan'a bu iddia sorulunca Kara Hasan arkadaşları Hezargrad kazası Satıcılar köyünden Tokalı Recep ve kardeşi Mürdet, Prevadi kazasından Köseç, Kadı köyünden İsmail Bey, Kadı köyünden Salih Bey adlı kişilerin müddeanın (davacının) önüne çıkıp mallarını çaldıklarını ve hatta bundan önce Prevadi'ye yakın bir yerde Rum cemaatinden bir zımmiyi tutup atını, yiyecek ve kıyafetlerini zorla aldıklarını itiraf etmiştir (RŞS, 42a, 156). Kazadan kişiler de şahitlik etmek için çağrılmış ve onlara da Kara Hasan ve arkadaşları sorulduğunda onların eşkiyadan oldukları, çalmak ve yağma etmenin adetleri olduğu cevabı alınmıştır. Görevlendirilen Recep Usta'ya bu şakilerin teslim edilmesi kararı verilmiştir. Ne yazık ki hikâyenin bundan sonrasını bilemiyoruz.

48 numaralı H. 12 Safer 1098/ M. 26 Aralık 1686 tarihli hükümde suçlu Faik Mahallesi'nden Kara Mustafa oğlu Ahmet adlı bir hırsızdır. Mustafa Bey'in vekili olan İbrahim Çelebi bu hırsızlık iddiası üzerine Kara Mustafa oğlu Ahmet'e dava açmıştır. İddiası, mahkemeden dört gün önce sandıkta bulunan 385 kuruşu, bir kese şerifi altını Ahmet'in kardeşine, kardeşin de annesi Ayşe Hatun'a verdiği dir. İddia için şahitler müddeaya sorulduğunda şahitler gelmiş ve Ayşe Hatun'un malları aldığını tasdik etmişler ve şahitlerin şهادetleri kabul edilmiştir (RŞS, 11b, 48). Hüküm burada bitmektedir.

Ruşuk'ta meydana gelen hırsızlık olaylarından biri de koyun satın alınması için alınan akçenin eşkiya tarafından çalınması hakkındaki ferman-ı alidir. Bundan başka hırsızlık olayına rastlanmamıştır.

II. Viyana Kuşatması Sırasında Rusçuk

Sicilin büyük bir kısmına denk gelen hükümler, II. Viyana Kuşatması dönemine tekabül etmektedir. Bu olay, IV. Mehmed'in ve sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa döneminin en önemli hadisesi ve Osmanlı Tarihi için bir dönüm noktası olan tarihsel bir olaydır. 1685 yılından itibaren Osmanlılar açısından savaşın en şiddetli yıllar yaşanmaya başlamıştır. Rusçuk şehri de bu felaketi yakinen ve aktif olarak yaşamıştır. Savaşın Rusçuk'u en çok etkileyen yönlerinden birisi sefer organizasyonuna katkısı yönündedir. Kuruluşundan itibaren sürekli savaş halinde olan Osmanlı Devleti'nin sefer

organizasyonu da önemli bir husustur. İncelenen sicil örneklerinde bu konu ile ilgili hükümler çoğunluktadır. Sefer organizasyonu kapsamında sicillerde yer alan hükümler, Rusçuk'tan asker toplanması, ordunun beslenmesi ve ulaşım hizmetleri ile ilgilidir.

Söz konusu sicilde de Viyana kuşatması için yapılan hazırlıklar ve bunların işleyişi ile ilgili hükümler büyük bir yekûn tutmaktadır. Çünkü Rusçuk Osmanlı İmparatorluğu'nu bir hayli zorlayan Viyana kuşatması için, geçiş güzergâhında ve bir limanı olması sebebiyle önemlidir. Hem halktan seferberlik dâhilinde asker, hayvan ve zahire tedariki hem de savaş için gerekli olan bu malzemenin bir an önce Belgrat'a ulaştırılması için önemli bir yerdi. Sefer için gerekli olan her türlü teçhizat, at ve bargir ile askerin bir kısmının Rusçuk'tan temin edilmesi konusunda ferman ve beratlar çıkmıştır.

Devlet yetkililerinden gelen emirlerin 16 tanesi İstanbul'dan gönderilmiştir. Savaş alanına yakın olması sebebiyle Edirne'den 25 adet, Belgrat'tan 10 adet, Babadağı'ndan 3 adet, Niğbolu'dan 1 adet, İsakçı'dan 1 adet emir çıkmıştır. Bu emirler Rusçuk ve civar bölgelerdeki başta kadı olmak üzere diğer taşra görevlilerine kimi zaman tenbih ve ikaz, kimi zaman görev hatırlatma ve görevde acele edilmesi, kimi zaman da görevlendirme şeklinde olmaktadır.

Ulaşım ve geçiş ile ilgili hükümler hayli fazladır. Çünkü imparatorluk savaşta olup tam teyakkuz durumundadır ve hükümetin her türlü teçhizatı savaş bölgesine ulaştırmada görevlendirdiği bazı bölgeler vardır. Viyana kuşatması sırasında aktif olarak görev yapmış bu bölgelerden biri de yol üzerinde bulunan Rusçuk ve limanıdır. Sefer için gönderilmesi ferman olunan zahire ve mühimmat gemileri, öküz arabası nakli, arpa ve peksimet nakli, merkezi hükümet tarafından son derece önem verilen hususlardandır.

Zahire, ordu iaşesinin önemli bir parçası demektir. Diğer savaş malzemeleri de savaş zamanı ordunun kullanması için toplanmaktadır. Merkezi yönetim bu konuda çok titizdir ve özellikle geç kalınmaması, malzemelerin zamanında Belgrat'a eriştilmesi konusunda taşra görevlileri ikaz edilmiş ve sicilde bu durum şu ibarelerle yer almıştır: *“bir gün evvel ve bir saat mukaddem”*. Bunun anlamı, malzeme veya mühimmatın olabildiğince çabuk bir şekilde Belgrat'a ulaştırılması demektir. Buradan anlaşıldığına göre; seferberlik halinde taşra görevlileri reyadan yardım olarak bir hayli çalışmıştır.

Ordu için gerekli olan asker, malzeme ve mühimmat ise sicilde geçtiği şekliyle aşağıdaki gibidir:

Nefer, arpa (şair), un (dakik), buğday (hınta), peksimet, bal (asel), koyun, saman, odun, darı, at ve bargir, öküz arabası, topkeşan bargiri (top çeken bargir), davar, barut, ağaç küreği, tüfek.

Görüldüğü üzere düşmana karşı hücum için gerekli olan mühimmat, bu mühimmatın taşınacağı araçlar, –ki o zaman için bu araçlar hayvan olmaktadır- ordunun kışlarken ya da savaştığı sırada iaşesi için gerekli olan yiyecekler başlıca nakledilen malzemeler arasında bulunmaktadır. Anlaşıldığına göre, Osmanlı ordusunun her anlamda bakımı, fethede dayalı bir politika güden Osmanlı yönetimi için son derece önemliydi. Bu ihtiyaçlar da yukarıda belirtildiği üzere, halk tarafından, olağanüstü ya da her zaman toplanan vergiler ya da satın alma yolu ile karşılanıyordu.

117 numaralı H. Evail-i Cemaziye'l-âhir 1097/ M. Nisan 1686 tarihli hüküm sözü geçen durumlar için çarpıcı bir örnektir. Niğbolu Kadısı ve Niğbolu Sancağı'nda bulunan kadılara hitaben yazılan hükümde, seferde görevli asker için –ki bunlar atlı askerler olan süvarilerdir- at ve bargir gerekmektedir. Bu hüküm Edirne'den yazılmıştır. Burada at ve bargiri olanlardan at ve bargir alınması, bu kişilerden bir kişinin bile korunmaması, at ve bargiri olmayanlara da zulüm edilmemesi vurgulanmıştır (RŞS, 35a, 117). Osmanlı belgelerinde sıkça görülen bu tenbihler, devletin adil olma ve işlerin zamanında, doğru yapılması konusunda gösterdiği hassasiyetin çarpıcı bir tezahürüdür.

II. Viyana Kuşatmasında Rusçuk'ta Seferdeki Ordu İçin Yapılan Satın Alma

Ordunun iaşesi için lüzumlu olan satın alma (mübayaa)⁵ ile ilgili hükümler, Rusçuk halkının savaşa olan desteği konusunda ipucu vermektedir. İlki 73 numaralı H. 2 Cemaziyelevvel 1097/ M. 26 Mart 1686 tarihli hüküm olup topkeşan bargiri tedariki hakkındadır. Bu hüküm Zıstovi ve Rusçuk kadılarına hitaben yazılmıştır. Zıstovi kazasından 13 baş, Rusçuk kazasından 25 baş bargir istenmiş ve her bargir için 2.000 sağ

⁵Osmanlı ordusunun iaşesini temin için izlenen başka bir yol da iştiradır (mübayaa). İştirada, nüzul ve sürsatın nakdileşmesi üzerine ordu iaşesi için gerekli aynı zahireyi temin için geliştirilmiş bir sistemdir. Devlet, ihtiyaç halinde hem belli menzil ve ambarlara stoklamak hem de cepheye savaşa hareket halindeki ordunun iaşesi sağlamak için zahireyi satın almaktadır. İştirada yol masrafları devlet tarafından karşılanmaktadır (Ertaş, 2007: 121).

akçe verileceği taahhüt edilmiştir. Devlet adına parayı bargirleri veren reayaya dağıtma işi de cerahor reisine verilmiştir (RŞS, 19a 73).

H. 1098 tarihli Belgrat'tan gönderilen 141 numaralı H. 10 Cumade'l-ula 1098/ M. 23 Nisan 1687 tarihli hüküm, Kamanıçe Kalesi için zahire tedariki hakkındadır. Hükümde, on bin kile buğday ve elli bin kile darı mübayaası ferman olmuştur. Bu da gerçekten büyük bir meblağdır (RŞS, 39b, 141).

Sürsat⁶ bedeli ise mevkufat defteri gereğince tahsil edilmiştir. Mevkufat defteri, bir gider tahsis edildiği halde harcanmadan kalan mevkuf (vakfedilmiş) akçeyi hazineye geçirmek, arazi tahriri yapıldıkça fazla zuhur eden araziyi hazine namına zapt ederek avarız ve bedel-i nüzul vergileri toplamak, köylerin avarız hanelerine bakmak, savaş zamanı askere verilecek miri tayinat için zahire satın almak, sevk etmek gibi sorumluluklarla ilgili kayıtları kapsardı. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2000: 174). 61 numaralı H. 18 Zilhicce 1099/ M. 14 Ekim 1688 tarihli hüküm, Niğbolu Sancağındaki kadılara hitaben bu defter gereğince yazılmış ve verilen teorik bilginin tarihte uygulaması gösterilmiştir. Gönderilen mevkufat defteri gereğince kadıların, arpanın kilesinden 40 akçe, unun kilesinden 90 akçe, koyun başına 200 akçe, yağın vukiyyesinden 25 akçe, ordunun arabasından 70 akçe, samanın kantarından 30 akçe olmak üzere toplamda 1790,5 kuruş sürsat bedelinin toplanıp hazineye intikal ettirmeleri istenmektedir (RŞS, 16a, 61).

Satın alma ile ilgili hükümler incelendiğinde görülen ortak özellik, talep edilen iaşe ve ihtiyaç maddeleri miktarlarının fazla olmasıdır. Bu da ordunun ve reayanın yaşadığı zorluğun büyüklüğü demektir. Rusçuk kadısı ve taşra görevlilerine, reayaya zulüm edilmemesi, işlerin zamanında yerine getirilmesi de özellikle tenbih edilmiştir.

Sefer için gönderilmesi istenen bu maddeler şuralardan sevk edilmiştir: İsakçı'dan Fethü'l-İslâm, Kili'den Belgrat, Niğbolu ve Silistre, Tulça İskelesi'nden Belgrat, Kili ve İsmail İskeleleri'nden Belgrat, Babadağı'ndan Belgrat, Rusçuk'tan Belgrat'a kadar olan

⁶Sürsat, devletin belirlediği fiyat üzerinden halka belli başlı malları tespit edilen yere taşıma mükellefiyettir ve nüzul gibi sadece un ve arpa değil, her türlü gıda maddesini kapsamaktadır. Sürsat mükellefiyeti, zamanla nüzul gibi yakın yerlerden aynı, uzak yerlerden nakdi alınmaya başlanmıştır (Ertaş, 2007: 120)

yerler. Bazen de –az da olsa- güzergâh terse dönmekte Niğbolu’dan Rusçuğa, Belgrat’dan Tulça’ya, İsakçı ve İsmail İskelelerine, Belgrat’dan Niğbolu’ya da emir gitmektedir.

II. Viyana Kuşatmasında Rusçuk Taşra Görevlileri ve Reayası

Savaş zamanı gönderilen hükümlerde daha baskıcı, daha otoriter ve gerilimli bir dil kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu da hem durumun ciddiyeti, bir galibiyet kazanılmak istenmesinin omuzlara yüklediği sorumluluk, hem de taşra görevlilerinin bazı durumlarda fazla gevşek davrandığı, verilen görevleri zamanında yerine getirmemeleri ve bazen de reayaya fazla yüklenmeleri sebebiyle olmaktadır.

Her hükümde taşra görevlilerinin gevşek ve sorumsuz davranmamaları konusunda ikaz ve tenbihlerde bulunmaktadır. Eğer gerekli özen gösterilmezse kendilerine kızılacağı, hatta bazı durumlarda zararın kendileri –taşra görevlileri için halktan- tarafından karşılanacağı, bu durumda merkezi yönetimin hiçbir sorumluluk almayacağı vurgulanmıştır. Çünkü esas olan merkez için işlerin zamanında ve düzgün bir şekilde yürütmesidir.

H. 13 Safer 1097/ M. 09 Ocak 1686 tarihli hüküm Belgrat tarafında olan serdar tarafından Menzil Emimi Ahmed Ağa’ya verilen buyruludur. Buyruldu’da Macaristan (Engürüs) seferi için gerekli olan zahirelerden arpa, un, peksimet, saman, odunu iskelelerden veya yerli halkın evlerinden para karşılığı göndermesi buyrulmaktadır. Fakat bu bahane ile kimsenin zulme uğramaması ve rencide edilmemesi; eğer bir kimsenin hakkına tecavüz olursa ve bu durum serdar tarafından duyulursa; hepsinin hakarete müstahak olacakları belirtilmektedir (RŞS, 27b, 102). Halka seferin olağanüstü koşulları dolayısıyla sert davranan bir taşra yönetimi ile taşra yönetimini dizginlemeye çalışan bir merkezi hükümet arası gerginlik hükümlere yansımıştır.

Taşra görevlilerine verilen görevin gereği gibi yerine getirilmediğine dair çarpıcı bir örnek de 101 numaralı hükümdür. Edirne’den H. 23-Safer-1097/ M. 16 Ocak 1686 tarihinde yazılmış bu hüküm İsakçı’dan Belgrat’a kadar Tuna kenarında bulunan kadılara hitap etmektedir. Hüküm tarihinden önce, satın alınması emredilen zahirenin Tuna ile nakli lazım geldiği için mübaşirlerin Tuna’da bulunan tıransileri⁷ kira ile tutup zahireleri naklettirmeleri konusunda ferman çıkmıştır. Fakat bu bahane ile her mübaşir kendi

⁷ Transi, Osmanlı Devleti zamanında Aşağı Tuna’da kullanılan bir nevi bottur.

zahiresinden 3-4 mertebe fazla tıransi alıkoyup zahire ve tüccar zahiresi naklettirmek için tıransi bulundurmuşlar, yani görevlerini suiistimal etmişlerdir. Bu durumda kadılardan istenen her mübaşire kendi zahirelerini naklettirecek kadar tıransiyi menzil emini aracılığıyla verip zahiresinden fazla mal almamalarıdır. Sonuna da, taşra görevlileri, bu işleri yapacakken reayaya zulüm etmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar (RŞS, 27b, 101). Osmanlı tarihinden küçük bir kesit olan bu sicildeki hüküm genel durum hakkında bilgi vermesi açısından da önemlidir. Devlet mekanizmasında böyle aksaklıkların olageldiği, bununla birlikte işlerin aksamasına müsaade edilmediği sonucu çıkartılabilir.

Merkezi hükümet, nakli söz konusu erzakın ve mühimmatın telef olmaması için önlemler alınmasını istemektedir. Daha önce erzaklar ve mühimmatın telef olması durumu ile karşılaşmış olduğu için böyle bir tedbire ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum hakkında 105 numaralı H. 29 Safer 1097/ M. 25 Ocak 1686 tarihli hüküm Edirne'den, İstanbul'dan, Belgrat'a kadar olan bölgedeki Karadeniz ve Tuna kenarında olan kadılara hitaben gönderilmiş ve yazılmıştır. Tophaneli Hacı Murad Reis'in gemileriyle İstanbul'dan sefer için Belgrat'a gönderilen cebehane mühimmatının, bölgedeki kadılar tarafından asla bekletmeden emin bir şekilde ilgili yerlere ulaştırılması gerekmektedir. Ayrıca kadılar, mühimmatın telef olmaması için ellerinden geleni yapmaları konusunda uyarılmaktadırlar. Zira mühimmata her hangi bir zarar gelmesi durumunda bu zarar devlet tarafından değil ahali tarafından karşılanacaktır (RŞS, 27b, 105).

Bu bağlamda incelenebilecek 109 numaralı H. 20 Safer 1097/ M. 16 Ocak 1686 tarihli hüküm de zahirenin naklinde Tuna'nın don olma ihtimaline dikkat çekilmiştir. Edirne'den gönderilen bu hüküm, İsakçı'dan Belgrat'a kadar Tuna kenarında olan kadılara hitaben yazılmıştır. H. 1095 yılında defterdar olan Mehmed Paşa'nın Anadolu ve Rumeli taraflarından satın aldığı zahire ile menzillerde ve menzil emini zimmetinde olan zahire, Karadeniz ile Tuna nehrinde şayka ve tersane üzerinde olan zahirenin Tuna nehrinin donma ihtimaline karşı Belgrat ambarlarına naklettirilmesi uygun görülmüştür. Tuna'nın don olmadığı durumlarda zahirelerin küçük gemilere konularak cerahorlar yardımıyla naklettirilmesi ve söz konusu gemilerin Belgrat'ta ambarlanması gerekmektedir (RŞS, 29b, 109). Böylelikle ulaştırma hizmetleri yerine getirilmiş olmaktadır.

Nakil konusunda, önemli bir yer olan Rusçuk'ta konu ile ilgili hükümlerde bir başka dikkat çekici şey de güvenlidir. Nakil işlemi sadece belirli eşyaların taşınması şeklinde olmayıp daha geniş bir yelpazeyi de kapsamaktadır. Örneğin 62 numaralı H. 18 Receb 1099/ M. 19 Mayıs 1688 tarihli Edirne'den yazılmış bir hükümde Akkerman Kalesi askerlerinin maaşlarının ödenmesi ve bu paraların emin bir şekilde kendilerine ulaştırılması emredilmektedir. İsakçı ve Rusçuk taraflarından Akkerman'a kadar yol üzerindeki kadılara hitaben yazılan bu hükümde alınan tedbir, maaş taşıyan görevliler hangi kadının görev alanına girerse; kadılara tehlikeli yerlerde yeterli miktarda yararlı adamlar görevlendirmeleri şeklindedir (RŞS, 16a, 62).

128 numaralı H. 1 Rebi'ülahir 1098/ M. 14 Şubat 1687 tarihli hükümde ise askerlerin güvenliğine vurgu yapılarak onların İstanbul'a gönderilirken silahlı adamlar tarafından korunması emredilmiştir. Bu hüküm de Belgrat'tan İsakçı'ya kadar olan bölgedeki Tuna kenarında olan kadılara hitaben yazılmıştır (RŞS, 36b, 128). Başka bir hükümde ise güvenliğinden endişe duyulan şey bargirdir.⁸ Hepsi de seferde olan ordu için önemli ve gereklidir.

Çalışmada değinildiği üzere talep edilen şeyler arasında asker de bulunmaktadır. Rusçuk ile civar kazalardan nefir-i amm (seferberlik) yoluyla önemli miktarda asker toplanmıştır. Bu işlemle ilgili olarak sicilde 9 adet hüküm bulunmaktadır. Bu da Rusçuk reayasının sefere bizzat katıldığını göstermektedir. Rusçuk kadısına yazılan ilgili hükümlerde sıradan bir erden (nefer) daha kıdemli ve taşradaki önemli görevlilerden biri olan Rusçuk yeniçeri serdarının orduya katıldığı görülmektedir. Hükümler, Rusçuk ve Tutrakan kadılarının görev alanındaki yerlerde bulunan sipah ve silahdaranın sefer için toplanması hakkındadır.

124 numaralı hüküm de, Niğbolu'dan Rusçuk'a kadar olan bölgedeki kadılara hitaben Özi tarafında olan sefer için serhatlarda görevlendirilmek üzere asker tedariki hakkında yazılmıştır. Hüküm, kadılara, yola çıkan askerlerin emin bir şekilde Özi'ye varmaları konusunda kendilerine düşen görevi yerine getirmeleri konusundadır (RŞS, 36a, 124). 191 numaralı hükümde ise daha ayrıntılı olarak kimin sefere görevli olarak çağırıldığı yazılmıştır "... ehl-i sefer yeniçeri ve topçu ve cebeci neferatın umumen sefer-

⁸ Sicilde "at" ve "bargir" ayrı anlamlarda kullanılmakta ve birbirlerini yerine geçmemektedirler. Attan daha çok binmek, bargirden de yük taşımak amacı ile yararlanılmaktadır.

i hümayuna ve serhadlerine yollayub...” ibaresinde görüldüğü üzere yeniçeri, topçu ve cebeci birliklerinden sefere ve uç bölgelere gönderilmesi ferman olmuştur (RŞS, 48b, 191).

64-65 numaralı H. Evasıt-1 Zilhicce 1099/ M. Eylül 1688 tarihli hükümler, Tuna kenarında olan Şumnu, Eski Cuma, Hezargrad, Osman Pazarı kazalarının kış mevsiminde düşman saldırısından korunması için yapılması gereken önlemleri içermektedir. Adı geçen kazalarda oturan ve Mora tarafına görevli olan sipah ve silahdaranın Rusçuk ve Tutrakan kazalarındaki kışlaklara gönderilmeleri olası bir düşman saldırısına karşı alınan tedbirdir. Ayrıca yeniçerilerin görev alanları dışında bir yerde kalmamaları ve görev alanlarını terk etmemelerini içeren tenbihleri de kapsamaktadır (RŞS, 17a, 64-65). Buradan anlaşılmaktadır ki; sefer bölge güvenliğini tehdit etmekte ve buna karşı devlet tarafından önlemler alınmaktadır.

Osmanlı Devleti’ne bağlı Kırım Hanı’nın adamlarının korunması hakkında ve Erdel elçilerinin geçişi ile alakalı konular da söz konusu dönemde gündeme gelmiştir. Fakat sayıları çok azdır. Bu da gösteriyor ki; yabancı ülkelerle ilişkiler, savaş durumu dolayısıyla durgundur.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin Balkan coğrafyasından bir şehir olan Rusçuk, uzun yıllar bu imparatorluğun hâkimiyetinde kalmış orta büyüklükte tipik bir Balkan şehridir. Farklı dini ve etnik unsurları içinde barındıran bir imparatorluk nüvesi olan bu şehirde II. Viyana Kuşatması sırasında kayda geçmiş şer’iye sicilinde görülmektedir ki; savaş süresince gündelik hayat olağan biçimiyle devam etmiştir. Rusçuk sakinlerinden memuriyete atanalar, boşananlar, soyguna uğrayanlar, ebeveyni ölen küçük çocuklar, azat edilen köleler olmuştur. İnsanlar birbirlerine kefil olmuşlar, borç alıp vermişler, mülklerini satmışlar ve tarihin her döneminde önemli olan ekonomik ilişkiler bu altı yıllık zamanda da devam etmiştir. Hayatın olağan akışında ise işlenen suçlara sebep olan, toplum düzenini bozan kişilere çok az rastlanmıştır. Bu sebeple suçlular açısından şer’iye sicili bize zengin bir içerik sunmamaktadır. Bu durum toplumdaki insanlar arasında çatışma ve gerilimlerin nispeten yaygın olmadığı izlenimi vermektedir.

Dikkat çeken bir husus eşkiya saldırısına ait sadece bir hükmün olduğudur. Üstelik savaş zamanları eşkiyanın daha da artması beklenirken bunun gözlenmemesi o insanların

göreceli güven içinde olmuş olabileceklerini düşündürmektedir. Fakat bu türden saldırıların aslında yaşanıp fakat deftere kaydedilmediği daha akla yatkın görünmektedir.

İncelenen şer'iyeye sicilinde II. Viyana Kuşatmasının, Rusçuk sakinlerinin yaşantısını etkileyen boyutun izlerini sürmek mümkün olmuştur. İlk olarak nefr-i amm yani genel seferberlik hali ilan edilmesiyle erkekler silah başına çağırılmıştır. Bu da kadınların evde yalnız kalmaları bu sebeple güvenliklerinin tehlikeye düşebileceği şüphesini uyandırmaktadır. Ayrıca seferdeki asker için gerekli olan mühimmat, zahire ve binek temini Rusçuk'tan da yapılmıştır. Ayrıca bir limanı olan Rusçuk sevk ve ulaştırma hizmetlerinde kullanılmıştır. Bu da taşra görevlilerinin daha fazla çalışması, sorumluluklarının artması demektir. Üstelik reayadan da yardım almışlardır. Fakat bazen Rusçuk kadısına merkezden gönderilen emirlerden anlaşılmaktadır ki; taşra görevlileri gevşek davranıp görevlerini ihmal ettiklerinde ikaz ve tenbihe muhatap olmuşlardır.

Savaş psikolojisinin belgelere sirayet ettiğini söylemek mümkündür. Bu da yöneticilerin gergin zamanlardan geçtiğini ifade eder. Gerginliğin toplumun yönetilen kesimleri için de sorumluluk ve iş yükünün artması sebebiyle yaşandığı söylenebilir. Üstelik merkezin verdiği görevlileri yerine getirmede aksatma yaşatan taşra görevlilerinin tenbih ve hatta yaptırıma maruz kaldığı da görülmektedir.

Bir yandan savaşa bizzat katılan bu sebeple savaşın zorluklarını madden ve manen tecrübe eden; diğer yandan vergi veren, boşanan, satış işlemlerini yapan ve böylece gündelik hayatını devam ettiren, suç oranının kaos yaratacak boyutlarda olmadığı şekliyle 1682-1688 arası Rusçuk sakinleri barış zamanlarına göre daha çok zorlanarak yaşamıştır.

Kaynakça

R3 Numaralı Rusçuk Şer'iyeye Sicili, Cyril ve Methodius Kütüphanesi Şark Koleksiyonu, AKGÜNDÜZ Ahmet; CİN, Halil, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi yayınları, yayın no: 58, Konya 1995.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın no: 108, Başbakanlık Basımevi, İstanbul:2010.

BABİNGER, Franz, "Rusçuk", *İslâm Ansiklopedisi (MEB)*, Cilt: 9, Ankara 1997, ss. 784-787.

BAKIRJIEVA, Teodora. ve YORDANOV, Simenov, *.Rusçuk ve Bölgesinin (2 ve 19. Yüzyıl) Tarihine İlişkin Seçilmiş Kaynaklar*, İzvori Kaynak Kütüphanesi, Cilt: 1, Rusçuk 1999.

ÇELEBİ, Evliya, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 3. Kitap*, hazırlayanlar: Dağlı, Y. Ve Kahraman S. A. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 No'lu Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

DOYKOV, Vasil. G, *Ruşuk: Ekonomik ve Coğrafik Karakteristik*, Devlet Yayını, Sofya 1959.

ENGİN, Nihat, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, no: 158, İstanbul 1998.

ERTAŞ, Mehmet. Yaşar, "Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu", *Osmanlı*, 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss.590-597

ERTAŞ, Mehmet. Yaşar, *Sultanın Ordusu*, Yeditepe Yayınevi, no: 55, İstanbul 2007.

FENDOĞLU, Hasan. Tahsin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik: Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*, Umut Matbaacılık, İstanbul 1996.

FAROQHI, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, no:1795, İstanbul 2009.

İVANOVA, Simenov, *Aydınlanma: 17. ve 18. Yy. Ruse Belediyesi Öncesi Döneme Doğru*, Ulusal Kütüphane 'Kiril ve Metody', Rusçuk ?.

KIEL, Michael, "Ruşuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 35, İstanbul 1988, ss. 246-250.

MUMCU Ahmet, ÜÇOK Coşkun, *Türk Hukuk Tarihi*, yayın no: 18, Savaş yay., Ankara 1995.

TANIDI, Duygu, R-3 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicilinin Çeviriyazısı ve Tahlili (H. 1093-1100/M. 1682-1688), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Eskişehir 2013.